

Simona Zavratnik

»Sosedje in tujci: (globalne) migracije in nezaželene družbene manjšine«

Izvleček

Globalne migracije so ena ključnih značilnosti sodobnih družb, spremembe, ki jih prinašajo v postmoderne družbe, pa so obsežne in zadevajo celoten spekter družbenega organiziranja: od vprašanja inkorporacije migrantov v nove družbe in s tem politik priznavanja multikulturalnosti ter državljanskih pravic, do izzivov doseganja družbene kohezije v mikrokozmosih vsakdanjega življenja in preprečevanja konstruiranja paralelnih, getoiziranih svetov migrantov in večinskega prebivalstva. Sodobni migracijski trendi so vplivali na spreminjanje identitetnih politik ter vsakovrstnih – tudi populističnih odzivov – na vprašanje sobivanja »tujca«, identitetno »drugega«. Etnična/kulturna razlika je dejavnik izključevanja, pri čemer postavljamo v ospredje kot bistveno vprašanje konstruiranja drugačnega »mi«, torej takega, ki bo imigrante vključeval kot člane novih družb na polu »mi«. Besedilo na podlagi empiričnih podatkov analizira strategije »dobro-sosedstva«, to je socialne distance v slovenskem in evropskem prostoru.

Ključne besede: migracije, socialna distanca, etnična distanca, tujci, strategije »dobro-sosedstva«, empirični podatki

"The Neighbours and Strangers: (Global) Migration and Undesirable Social Minorities"

Abstract

Global migrations are a key feature of modern societies, the changes they cause in postmodern societies are extensive, and they relate to the entire spectrum of social organisation: from the issues of incorporating migrants into their new society, including policies of recognizing multiculturalism and citizen rights, to the challenges of achieving social cohesion in the microcosm of everyday life and preventing the construction of parallel, ghettoised worlds of migrants and the majority population. Contemporary migration trends have led to changes in identity policies and disparate responses – including populist ones – to the issues of coexistence with "foreigners" – with people of different identities. Ethnic/cultural differences are factors of exclusion, where we focus on the essential question of constructing a different "we", of a kind that will include migrants as new members of our society in the "we" field. Based on empirical data, the paper analyses "good neighbour" strategies, i.e. social distance in the Slovene and European environments.

Keywords: migration, social distance, ethnic distance, foreigners, "good neighbour" strategies, empirical data

Correspondence address: Simona Zavratnik, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana. E-mail: simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si

1. Globalne migracije in nove meje

Migracije – selitve posameznikov, družin, sorodstvenih mrež, družbenih skupin – so ena temeljnih značilnosti celotne človekove zgodovine; sodobne, globalizirane migracije pa so izrazito prispevale k spremenjeni družbeni dinamiki v zadnjih nekaj desetletjih. V sodobnosti pojav globaliziranih migracij še pridobiva na pomenu, spremembe, ki jih migracijska gibanja prinašajo v postmoderne družbe, pa so obsežne in zadevajo celoten spekter družbenega organiziranja: od vprašanja inkorporacije migrantov v nove družbe in s tem politik priznavanja multikulturalnosti ter državljskih pravic, do izzivov doseganja družbene kohezije v mikrokozmosih vsakdanjega življenja, kjer so najbolj vidni (ne)uspehi politik vključevanja migrantov. Russel King v najnovejšem *Atlasu človekovih migracij* (*The Atlas of Human Migration*) prikazuje sodobne globalne vzorce »ljudi v gibanju«: leta 2010 je bilo skupaj zabeleženih »214 milijonov mednarodnih migrantov – ljudi, ki živijo v državi, ki ni njihova rojstva – kar ustreza trem odstotkom svetovnega prebivalstva« (King 2010, 40). Delež mednarodnih migrantov je resda v porastu, vendar avtor hkrati opozarja, da je ta rast skladna s splošno rastjo svetovnega prebivalstva: leta 2000 je bilo zabeleženih 175 milijonov mednarodnih migrantov, ki so predstavljali 2,9-odstotni delež svetovnega prebivalstva, medtem ko je bilo leta 1965 mednarodnih migrantov 75 milijonov in so v takratnem svetovnem merilu predstavljali 2,3-odstotni delež svetovnega prebivalstva (ibid.). Podatki kažejo absolutno rast, vendar se deleži ohranjajo in je rast »problematična« predvsem zaradi izrazite politizacije migracij, ki se odvija v zadnjih dveh desetletjih.

V dinamiki migracij (glej: King, 2010, 40–41) še vedno prevladujejo gibanja od manj k bolj gospodarsko razvitim državam, prav tako pa so znatna gibanja med visoko razvitimi državami (med evropskimi in OECD državami), skoraj enak delež migracijskih gibanj pa je zaznaven tudi med manj razvitimi državami, predvsem znotraj Latinske Amerike ter znotraj Azije in Afrike. Podatki kažejo nespremenjen trend gibanja migracij od revnih k bogatejšim državam sprejemnicam, ki pa imigrantom niso ravno naklonjene. Naj še dodamo podatek, da v večini držav priseljevanja v Evropi, Severni Ameriki in Avstraliji znaša registriran delež imigrantov med 5 in 24 odstotki populacije (ibid.). Številčnost pa je eden glavnih kazalcev, ki aktivira »odzive brambovstva« do migrantov, tujcev oziroma tujosti kot neprehodne kulturne razlike, ki ima za posledico izključevanje, socialno in ekonomsko marginalizacijo.

Pri tem je indikativen evropski prostor, ki se je navkljub številnim instrumentom reguliranja migracijskih gibanj in domnevno senzibilnim politikam integracije imigrantov izkazal kot prostor omejevanja migracij, selektivnih migracijskih politik, izrazitega nadzorovanja migracij v obliki mejnih politik na zunanji schengenski ločnici ter pozneje skozi reguliranja statusov migrantov v novih družbah. Kot ugotavlja Grete Brochmann v uvodu v delu *Mehanizmi nadzora priseljevanja* iz leta 1999 (*Mechanisms of Immigration Control*), so imigracijske politike v zaho-

dnoevropskih državah popolnoma osredotočene na nadzor. »Okrepljene so državne meje, na novo so opredeljene kategorije beguncev, povečan je notranji nadzor in izvedene so deportacije. Priseljevanje, nekdanj marginalna politična tema, se je razvila v eno najbolj središčnih in zapletenih vprašanj v Zahodni Evropi« (Brochmann 1999, 2). Mehanizmi nadzorovanja so dodatno prispevali k vzpostavitvi vse bolj klasifikatorskih politik, ki v evropskem prostoru poznajo cel spekter različnih statusov, temeljna ločnica pa poteka med t. i. »zaželenimi in nezaželenimi« migranti, pri čemer med prve spada ozek krog migracijskih elit (predvsem t. i. migracije možganov, strokovnjakov in študentov) in pogojno – dobesedno začasno – še kratkoročno potrebna delovna sila v specifičnih ekonomskih sektorjih. Eden ključnih prispevkov k analizi odzivov evropskega prostora na migracije v sodobnosti je delo Andrewa Geddensa iz leta 2000 *Priseljevanje in evropske integracije: naproti trdnjavi Evropi? (Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?)*, v katerem pokaže na vzpostavljanje »trdnjave Evrope« oziroma nadzorovalnih politik, ki postanejo temeljna strategija upravljanja z globalnimi migracijami. Evropa se torej že dobri dve desetletji skuša čim bolj zapreti za »elektronskim šengenskim zidom«, migracije v razširjeni Evropski uniji so v veliki meri pogojevane z novo »e-mejo« (Zavratnik, 2001; 2006), to je elektronsko nadzorovano šengensko mejo, ki tvori zunanji varovalni ščit trdnjave Evrope, ki naj bi na podlagi sodobnih visokih tehnologij zaustavljal priseljevanje na t. i. »šengenski periferiji«, to je na zunanjem robu držav, ki tvorijo »šengenski ščit« pred migranti. Vendar, kot ugotavljajo številni analitiki migracij, zgolj osredotočenost na mehanizme nadzorovanja vodi k neproduktivnim učinkom. Migracij namreč ni mogoče povsem regulirati, tudi ne povsem nadzorovati ali omejevati. O tem je dovolj zgovorna zgodovinska izkušnja »ljudi v gibanju«: ljudje so se preprosto od nekdanj selili in so za to tudi vedno našli ustrezne »kanale«. Pričakovani odziv na restriktivne politike priseljevanja so neregularne migracije, saj se migranti v situaciji omejenih ali povsem zaprtih legalnih možnosti vstopa v države obrnejo na nelegalne mehanizme vstopa. Migranti se namesto na državne birokracije, ki naj bi omogočile regularne in varne migracije, obrnejo na druge akterje; tako postanejo neregularne migracije dobro organiziran posel v domeni kriminalnih združb tihotapcev in trgovcev z ljudmi. S tem se krog na neki točki sklene: politike, ki so migracije vnaprej kriminalizirale, so povzročile, da so globalne migracije v določenem delu postale »biznis za kriminalce«.

Sklenimo pregled sodobnih globalnih migracij z eno prelomnih analiz, delom *Obdobje migracij. Mednarodne migracije v modernem svetu« (The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World)* Stephena Caslesa in Marka J. Millerja, ki sta že leta 1993 prikazala najpomembnejše spremembe v sodobnih premikih populacij, do leta 2009 pa jih v prenovljeni četrti izdaji dodatno analitično utemeljila. Mednarodne migracije so po mnenju avtorjev »del transnacionalne revolucije, ki je preoblikovala družbe in politike po vsem svetu. Stara dihotomija med državami – pošiljateljicami in državami – sprejemnicami

migrantov je spodkopana. Večina držav je doživela tako izseljevanja kot priseljevanja (čeprav praviloma eno ali drugo prevladuje), medtem ko so nekatere države prevzele pomembno vlogo tranzitnih območij za migrante« (Castles in Miller, 2009, 7–8). Sodobne globalne migracije so v nasprotju s tradicionalnimi veliko bolj diverzificirane in vpete v sfero aktualnih političnih vprašanj, prav tako je večja socialna in demografska raznolikost, bistveno se je spremenila tudi spolna struktura migrantov, saj je kar 49 odstotkov svetovnih migrantov žensk (več: Castles in Miller 2009, 10–12; King 2010, 41–61). Tovrstni trendi, pri čemer ne smemo pozabiti že nekako očitnega trenda globalizacije in večanja obsega migracij, pa so povsem spremenili zemljevid človekove mobilnosti in zarisali nove geografske in identitetne zemljevide.

2. Migranti in identitetna razlika »mi – oni«

Postmoderna družba je predvsem pluralistična, heterogena, decentralizirana, zanjo je značilen razpad velikih sistemov, v ospredju je različnost posameznikov. Vse je prepreženo v teku, zapiše Stuart Hall:

Naš svet se ponovno vzpostavlja. Pomen množične produkcije, množičnega porabnika, velikih mest pod nadzorom Velikega brata, velikih stanovanjskih naselij in nacionalne države upada; večja se pomen prožnosti, raznovrstnosti, razlikovanja in mobilnosti, komunikacij, decentralizacije in internacionalizacije. V tem procesu se transformirajo tudi naše identitete, naše dojemanje lastne osebnosti in subjektivitete« (Hall idr. 1988, v Giddens 1997, 528).

Identiteto je treba pojmovati kot proces konstruiranja pomenov, ki temeljijo na kulturni lastnosti, ko gre za kulturno identiteto, ali na politični lojalnosti, ko gre za vprašanje nacionalne identitete. To sta ključni dimenziji pri upravljanju z migracijami in s kulturno različnostjo v z globalnimi migracijami »premešanih družbah«.

Pri obeh vidikih lojalnosti posegamo na intimno področje posameznikovih identitetnih opredelitev in izbor. Pri etnični identiteti, definirani skozi družbeni kontakt, na ključno značilnost opozori Eriksen: »Temeljni dejavnik etničnosti je raba sistematičnega razlikovanja med »insiderji« in »outsiderji«, med »nami« in »njimi«. Če tega načela ni, tudi ni etničnosti, saj etničnost predstavlja institucionaliziran odnos med ločenimi kategorijami, katerih člani prepoznajo drug drugega kot kulturno različne« (Eriksen, 1993, 18). Kulturna diferenca med »nami« in »njimi« in neprehodnost razlik, ki omogočajo vzdrževanje te polarnosti, je temelj vsakršnih etničnih razlik, tudi v primeru stikov imigrantske/imigrantskih kultur z večinsko kulturo. Drugi omenjeni vidik, to je nacionalna identiteta, pa je vezana na politične lojalnosti, z besedami Andersona (1998) na moderne »zamišljene skupnosti«, ki jim posamezniki dodelimo lojalnosti. Pojmu nacionalne identitete je pripisanih nemalo atributov, imaginarij pri instrumentalizaciji naci-

onalne identitete pa ima tudi zelo širok razpon. Definijska razprtost je nemara najboljše ujeta v Rizmanovi (1998) analitski členitvi nacionalne identitete v tri najrelevantnejše sestavine: prva je skupnost, ki jo je Jürgen Habermass poimenoval 'ustavni patriotizem' (*Vervassungspatriotismus*) in se nanaša na zavezanost političnemu kodeksu; druga je predstava, ki jo ima konkretna politična skupnost o sami sebi, to je način »zamišljene skupnosti«, ki medsebojno in čezgeneracijsko povezuje ljudi; tretji element nacionalne identitete pa zadeva posameznikov individualni odnos do (svoje) skupnosti, torej obliko in način osebne identifikacije s simboli kolektivne identitete (ibid., 1998, 19–20).

Problematizacija nacionalne identitete v kontekstu sodobnih globalnih migracij pa se praviloma zgodi v povezavi s populističnimi predstavami o ogroženosti nacionalne identitete, ne glede na reflektiranost tovrstnih domnev. Husbands (1994, 191–206) je problematiziral t. i. krizo nacionalne identitete z vidika pojavnosti »moralnih panik«, ki se izražajo kot identitetne panike, njihovi sprožilci pa so mediji, ki odigrajo ključno vlogo pri sporočanju »negativne javne naklonjenosti«. Avtor meni, da identitetne panike širom Evrope izhajajo iz univerzalnega strahu pred globalnimi migracijami, pri čemer jim je skupno, da temeljijo na strahu pred številčnostjo in kulturno ogroženostjo ali na kombinaciji obojega. Izhajajoč iz Husbandsove analize, je kriza identitet povezana z medijsko konstrukcijo ogroženosti »avtohtonih družb« s strani tujcev, pri čemer je ponovna aktualizacija identitetnih panik ter samega pomena nacionalnih identitet povezana s procesi globalizacije, z novim državotvorjem koncem 20. stoletja, »neobvladljivostjo« migracijskih tokov, s strahom pred »pretiranim multikulturalizmom« in s tem kulturno ogroženostjo. Pričakovano je, da z migracijami »premešan svet« prinaša tudi bolj »premešane identitete« ter novo nastajajoče hibridne identitete. Z globaliziranimi migracijami se povečuje tudi družbena raznolikost posameznih prostorov vsakdanjega življenja, v katerih prihaja do interakcij med večino in družbenimi manjšinami oziroma posamezniki obeh/več skupin. Na prvi pogled je argument nevtralen in neproblematičen. Vendar pa etnična raznolikost predstavlja izziv tako okoli konstruiranja identitet kot posledično okoli procesov ekonomske in socialne marginalizacije imigrantov. Kulturna razlika je dejavnik izključevanja in v tem smislu je bistveno vprašanje konstruiranja drugačnega »mi«, torej takega, ki bo imigrante vključeval kot člane novih družb na polu »mi«.

Temeljno vprašanje se torej glasi: kako imigranti in njihovi potomci postanejo del novih družb? Glavna akterja tega procesa pa sta še vedno država (ali regionalne skupnosti, kakršna je Evropska unija) ter do določene mere civilna družba. Castles in Miller (2009) odgovor podajata s konceptom »inkorporacije imigrantov«, za katerega menita, da je nevtralen in primernejši od koncepta »integracije«, saj slednji bolj nakazuje, kam naj bi proces peljal. Ključno vprašanje je, ali naj bodo imigranti inkorporirani kot posamezniki – to je brez upoštevanja kulturnih razlik ali skupinskih pripadnosti – ali kot skupnosti – to je kot etnične skupine, ki se nagibajo k vzdrževanju skupin in ohranjajo svoje lastne kulture,

jezike in religije (Castles in Miller 2009, 246). Ne glede na nekoliko različne podarke obeh konceptov lahko ugotovimo, da gre za analizo identičnega procesa vključevanja imigrantov v nove družbe, pri čemer imajo bistveno vlogo historični modeli državotvorja, to je oblikovanja t. i. »zahodnih političnih« in »vzhodnih etničnih/kulturnih« narodov ter na tem temelju definiranega državljanstva. Modeli inkorporiranja imigrantov temeljijo na strategijah, ki so jih države razvile do upravljanja s kulturno različnostjo, pri čemer je osrednjega pomena koncept državljanstva oziroma državljskih pravic. Po Castlesu in Millerju (2009, 246–249) so prevladujoči modeli asimilacija, ki ni dopuščala kulturnih razlik oziroma je zahtevala enosmeren proces prilagajanja, kar je rezultiralo v zlitju z dominantnim, večinskim prebivalstvom. Drugi model inkorporiranja migrantov avtorja opišeta z nemškim modelom diferenciranega izključevanja, po katerem so *Gästarbeiters* začasno vključeni v nekatera področja družbenega življenja, zlasti na trg dela, vendar hkrati izključeni iz vseh drugih domen socialnega življenja in državljskih pravic. Na tej točki naredimo kratko opombo k asimilacijskemu modelu, ki ga razumemo kot zgolj nekoliko »korigirano« obliko asimilacije, pri čemer je bil asimilacijski pritisk nedvomno evidenten in je vodil k nastanku ločenih, paralelnih skupnosti, v katerih so bili socialni kontakti zreducirani na sfero dela, sicer pa so eksistirale v ločenih družbenih realnostih. Castles in Miller (ibid.) nadalje ugotavljata, da je model asimilacije nazadnje vendarle nadomestil princip integracije, ki temelji na spoznanju, da je adaptacija postopen proces, ki zahteva določeno stopnjo vzajemnega prilagajanja. Kritika integracije je zlasti na točki, da gre zgolj za bolj prijazno in počasnejšo obliko asimilacije, saj je končni cilj enak: absorpcija z dominantno kulturo in ne ohranjanje kulturnih razlik. Kot zadnji model avtorja definirata multikulturalizem, ki kot edina strategija dopušča obstoj in vzdrževanje kulturnih razlik, ob tem pa naj bi imigranti enakopravno participirali v vseh sferah družbenega življenja. Avtorja ugotavljata, da so se odnosi imigrantskih populacij do družb in narodov oblikovali na kompleksne in nepričakovane načine (ibid., 50), vsi pristopi inkorporiranja imigrantov, menita, so se na ta ali oni način izkazali za problematične. Slednje pa je vodilo k t. i. »krizi integracije«, ki je ob začetku 21. stoletja ena ključnih topik migracijskih analiz. Parcialne odgovore na krizo integracije iščejo tako sodobne migracijske teorije kot tudi empirične raziskave, osredotočene predvsem na (evropsko) državljanstvo in politično participajo na eni strani ter trg dela in državo blaginje na drugi strani. Tretji steber tovrstnih migracijskih analiz so raziskave percepcij javnosti do imigrantov in (ne)funkcioniranja kulturne različnosti v sodobnih družbah.

3. Strategije »dobro-sosedstva« in socialna distanca

Na tej točki je treba narediti premik od teorij inkorporiranja imigrantov na formalni ravni k interakcijam v lokalnih prostorih, kjer se npr. politični princip multikulturalnosti »srečuje« s predsodki, stereotipi ter z izključevanjem na osnovi etničnosti,

rase, spola, družbenega razreda. Kulturna različnost kot posledica spremenjenih migracijskih trendov je prinesla spremenjene vzorce interakcij tudi v lokalnih mikrokozmosih, na ravni vsakdanjega življenja in ne le na sistemski ravni, pri vzpostavljanju javnih politik upravljanja z migracijami in s kulturno različnostjo. Strategije integracije, multikulturalizma in asimilacije imajo izjemno velik pomen zunaj systemskega, formalnega sveta, v svetu vsakdanjih interakcij med imigranti posamezniki, imigrantskimi skupnostmi in večinskim prebivalstvom. V mikrokozmosih življenjskega sveta so pomembne predvsem druge ideologije, ki vplivajo na vzpostavitev interakcij, med njimi zlasti predsodki in stereotipi do imigrantov in/ali etničnih ter kulturnih manjšin. Strokovnjaki danes opozarjajo (več: Ule 1999; 2005), da je prišlo do kvalitativnih sprememb pri izražanju predsodkov; če so nekoč izražali predsodke neposredno v stiku s stigmatiziranimi družbenimi skupinami, pa jih danes predvsem skozi izolacijo teh skupin, torej na način, da do stika sploh ne prihaja, kar vodi h getoiziranju družbenih skupin. Kot ugotavlja Mirjana Ule, tradicionalne predsodke nadomeščajo moderni, za katere je značilno, »da se antipatija do določenih družbenih skupin ne izraža več neposredno, kot je veljalo za tradicionalne predsodke, temveč prikrito, simbolno« (Ule, 2005, 21–22). Zdi se, da je tako spremenjena dinamika izražanja predsodkov ključnega pomena pri načinu manifestiranja nezaželenosti do družbeno in prostorsko marginaliziranih skupin, med katerimi so visoko na lestvici nepriljubljenosti tudi migranti.

Tako smo kot odziv na kulturno raznolikost v domačih soseskah dobili specifične strategije »dobro-sosedstva«, ki prinašajo sporočila o večji ali manjši zaželenosti »drugega«, »drugačnega«, »tujega«. V neprijaznih okoliščinah, ob poudarjenem družbenem vzdušju ksenofobije in diskriminacije, so podobe tujosti stopnjevane do ekstremnih podob sovražnosti. »Mi« smo pravi, večvredni, dominantni, močni – »oni« so tuji, manjvredni, inferiorni, šibki. Ali drugače: mi smo avtohtoni, oni so priseljeni. »Oni« postanejo zamišljen sovražnik zamišljene skupnosti: takšen, ki ga »mi« skupina potrebuje in v katerega je usmerjena negativna energija.

4. Empirični podatki: metodološka opomba

Empirični podatki, ki jih uporabljamo v naslednjem razdelku, so bili pridobljeni z anketo »Migracije, integracija in multikulturalnost – empirični nabor podatkov«,¹ ki je bila zastavljena kot merski instrument z namenom longitudinalnega merjenja stališč reprezentativne javnosti in je v številnih točkah primerljiva s podobnimi evropskimi raziskavami. Slednje je pomembno metodološko izhodišče pri komparativnem spremljanju stališč do migracij s strani širših javnosti, navsezadnje tudi »evropske javnosti«, kar je v kontekstu izrazite evropeizacije migracijskih vprašanj in evropskih politik na področju reguliranja migracij analitična nujsnost. Telefonska anketa je bila izvedena na naključnem vzorcu² polnoletnih prebivalcev Slovenije. Odgovarjalo je 842 respondentov, vzorec pa je reprezentativen glede

na spol, starost in izobrazbo anketiranih. Izvedena je bila v jeseni leta 2007. Z vidika operacionalizacije je bil namen anketne raziskave pridobiti stališča in ocene respondentov do naslednjih topik: mnenja o migracijah v slovenskem in evropskem prostoru, stališča o integraciji migrantov, multikulturalnosti, socialni distanci, solidarnosti, diskriminaciji, človekovih pravicah ter o vlogi različnih institucij pri upravljanju z migracijami. Poleg omenjene raziskave v besedilu uporabljamo tudi nekatere podatke iz Evropske raziskave vrednot (2008), ki prinašajo primerjalno evropsko umeščenost odzivov, stališč javnosti v slovenskem prostoru do socialnih stikov z družbenimi manjšinami v konkretnih sosedskih prostorih.

5. Socialna distanca: interakcije v lokalnih življenjskih prostorih

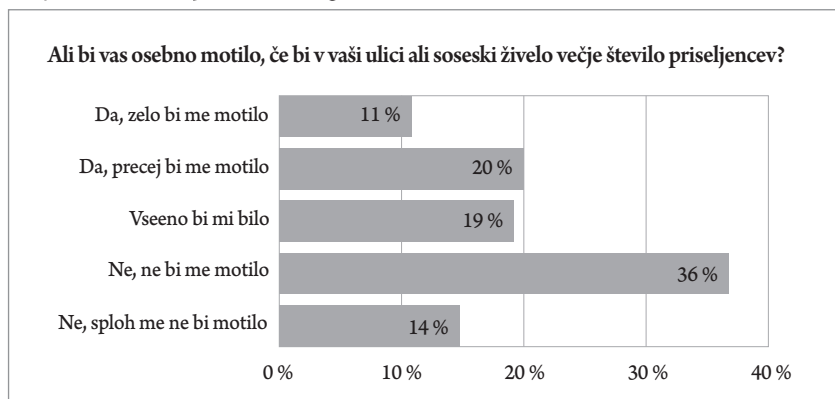
Socialna distanca je eden pomembnih vidikov v etničnih in migracijskih analizah. V tekstu nas zanima lokalna perspektiva, dojemanje domačih sosesk glede na obstoječo etnično raznolikost ter glede na socialno dinamiko, ustvarjeno z novim priseljevanjem. Eno od ustaljenih »merjenj« oziroma zaznav socialne distance v družboslovju sega na področje osebnih, družinskih, prijateljskih ter delovnih omrežij, ki bodisi vključujejo bodisi ne vključujejo imigrantov. S konceptom socialne distance, pri čemer nas zanimata predvsem vidika prostorske in etnične distance, skušamo vsaj delno zajeti mnenja javnosti o tako kompleksnih procesih, kot so oblikovanje identitetnih politik v kontekstu novih migracijskih situacij na eni ter družbenih odzivov, ki vodijo k nestrpnosti in izključevanju imigrantov na drugi strani. Percepcije etnične različnosti zajemamo z merjenjem zaželenosti/ nezajelenosti stikov z migranti v lokalnih življenjskih prostorih, pri čemer izpostavljamo: 1. stičnost v prostoru, to je pripravljenost selitve v etnično mešane prostore in odnos do migrantov v konkretnem lokalnem življenjskem prostoru, to je v »moji ulici, soseski«; ter 2. socialne interakcije na področju zasebnega in javnega življenja: družinske ter sorodstvene interakcije in področje dela. Izhodišče je, da je prostor pomemben dejavnik vzpostavljanja družbenih interakcij in identitet, tudi etničnih, čeprav je sam po sebi nevtralen element. Etnična raznolikost, zlasti v obdobju vzpostavljanja večje etnične diverzifikacije nekdanjih homogenih kulturnih prostorov je nemalokrat vir vznemirjanj, oblikovanja novih načinov reakcij na »prišleke« in v skrajnih fazah odkritih konfliktnih situacij.

V anketni raziskavi smo respondente vprašali po prostorski organizaciji socialnih kontaktov, pri čemer sta nas zanimali dve smeri migracij – vstop imigrantov v domačo ulico/sosesko in preselitev vprašanih v etnično mešane lokalne prostore. Rezultati kažejo zanimivo zrcalno sliko.

Podatki kažejo, da prisotnost migrantov v domači ulici/soseski večine respondentov ne bi motila (50 odstotkov); med njimi je večji delež žensk. Slaba tretjina vprašanih (31 odstotkov) se je uvrstila na pol, ki si ne želi migrantov v svoji neposredni soseščini. Drugi vidik etnične različnosti v prostoru se manife-

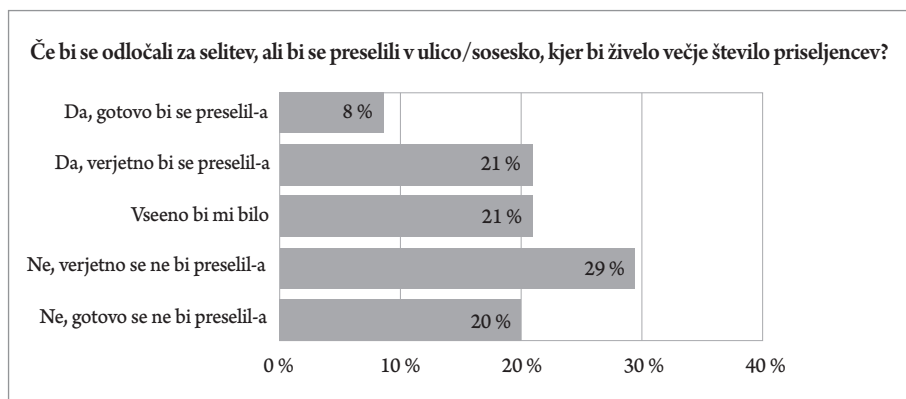
stira skozi vprašanje, ali bi se vi priselili v ulico/sosesko, v kateri živi večje število priseljencev. Rezultati kažejo zanimivo podobnost s prejšnjim vprašanjem, saj je kumulativni delež tistih, ki se ne bi priselili v tako solesko, 49-odstoten, torej skoraj identičen deležu tistih, ki so v prejšnjem vprašanju izjavili, da jih večje število priseljencev v njihovi ulici/soseski ne bi motilo. Pripravljenost za selitev je podprla slaba tretjina vprašanih (29 odstotkov), delež neopredeljenih (odgovor »vseeno bi mi bilo«) pa je tako v primeru selitve kot sprejemanja imigrantov v svojem lokalnem življenjskem prostoru zelo podoben (19 in 21 odstotkov).

Graf 1: Stališča do prisotnosti migrantov v domači ulici, soleski

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Graf 2: Stališča do selitve v prostore, v katerih živijo migranti

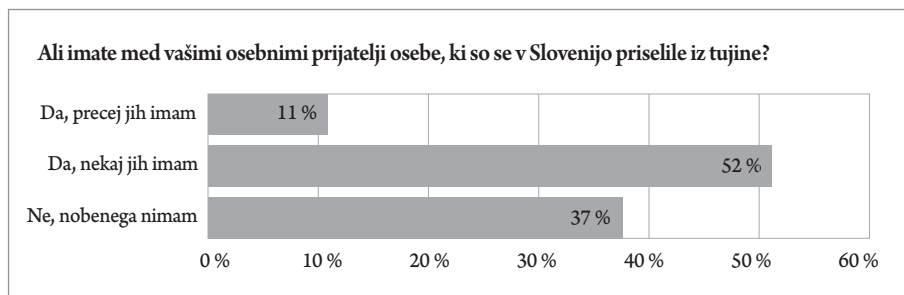
(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Če povzamemo, etnično mešani prostori bivanja ne bi motili polovice vprašanih, hkrati pa se tudi polovica ne bi priselila v solesko, kjer živi večje število migrantov. Za polovico vprašanih ugotavljamo, da etnične karakteristike prostora zavzemajo določene pomene, ki vplivajo na dojetanje in pripisovanje družbenih

pomenov posameznih prostorom. Z vidika etnične podobe poselitve postane prostor tako bolj ali manj »cenjen«, zaželen, privlačen.

Od prostorskega sprejemanja imigrantov in s tem posredno stališč do prostorske organizacije etnične različnosti prehajamo k organizaciji socialnih stikov na področju zasebnega in javnega življenja – socialnih interakcij skozi prijateljska in profesionalna/delovna omrežja.

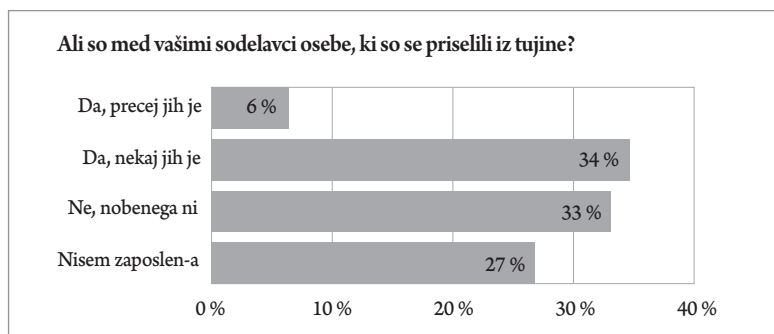
Graf 3: Prijateljski stiki

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

V prijateljskih mrežah večine respondentov je vsaj nekaj (pri 52 odstotkih) ali precej (pri 11 odstotkih) oseb, ki so se v Slovenijo priselile. Več kot tretjina (37 odstotkov) pa takih osebnih stikov nima, med njimi je nekoliko več žensk in starejših anketirancev. Statistično značilne razlike se kažejo pri izobrazbi; tako je med nižje izobraženimi največ takih, ki med osebnimi prijatelji nimajo imigrantov (53 odstotkov), med višje izobraženimi pa je takih »le« 35 odstotkov.

Graf 4: Stiki na delovnem mestu

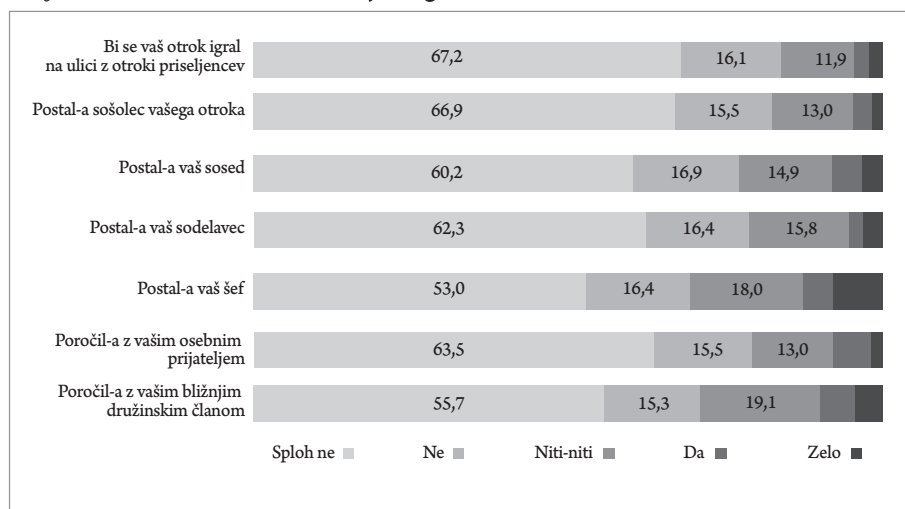
(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Poleg prijateljskih mrež je področje dela najpomembnejši prostor socialnih interakcij. Anketni rezultati so v tem pogledu nekoliko parcialni, saj je zelo visok delež – kar 27 odstotkov – nezaposlenih (med njimi tudi študentov in dijakov).

Kljub tej pomanjkljivosti je mogoče razbrati, da je le malo delovnih okolij, v katerih so močno prisotni migranti, medtem ko sta deleža, kjer priseljenih ni ali jih je nekaj, skoraj identična. Statistične razlike so prisotne glede na izobrazbo: manj priseljenih sodelavcev je med višje izobraženimi in več med nižje izobraženimi. Takšni rezultati so pričakovani in odslikavajo večinsko zaposlovanje migrantskih delavcev v manj atraktivnih sektorjih na trgu dela, zlasti v gradbeništvu in na drugih področjih, ki ne zahtevajo višje izobrazbe. Anketni podatki so podobni rezultatom raziskave SJM 2002/2, v kateri je dobrih 5 odstotkov anketiranih odgovorilo, da ima precej sodelavcev, ki so se v Slovenijo priselili iz tujine, 29 odstotkov, da jih ima nekaj, ter 38 odstotkov, da nima priseljenih sodelavcev (Toš idr. 2002). Primerjava med anketama kaže, da se nekoliko večja delež delovnih okolij, v katerih so migranti prisotni.

Osrednji sklop stališč do zaznav socialnih interakcij z migranti smo zajeli z vprašanjem: »Našteli vam bomo nekaj situacij, vi pa ocenite na lestvici od 1–5, kako bi se odzvali, če bi se oseba, ki se je v Slovenijo priselila iz tujine (oz. priseljenec/ka): poročila z vašim bližnjim družinskim članom, poročila z vašim osebnim prijateljem, postala vaš šef, postala vaš sodelavec, postala vaš sosed, postala sošolec vašega otroka, bi se vaš otrok na ulici igral z otroki priseljencev«. Ocene za osebne stike kažejo, da večino respondentov navedene situacije, v katerih bi prišli v osebni stik z imigranti (bodisi zaradi poroke, sosedstva, delovnega mesta, šolanja in prijateljevanja otrok), ne bi motile. Kumulativni deleži odgovorov »ne bi me motilo« in »sploh me ne bi motilo« se gibljejo med 69 in 79 odstotki.

Graf 5: Stališča do socialnih interakcij z migranti

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Mnenja javnosti so večinsko zavrnila izoliranost, paralelnost bivanja in podprlo socialne interakcije z migranti. Za potencialno najbolj motečo socialno inte-

rakcijo se izkazuje možnost, da bi imigrant postal nadrejena oseba na delovnem mestu, sledi poroka s članom/članico ožjega sorodstva, sosedstvo ter poroka z osebnim prijateljem/prijateljico. V tabeli 1. so prikazani kumulativni deleži potencialnega zavračanja socialnih interakcij z migranti, ki pa vendarle predstavljajo manjšinski delež odgovorov in se gibljejo med 5 in 13 odstotki.

Tabela 1: »Ali bi vas motilo, če bi se oseba, ki se je v Slovenijo priselila iz tujine (oz. priseljenec/ka):

	Delež odgovorov »(zelo) bi me motilo«
postal-a vaš šef	12,6 %
poročil-a z vašim bližnjim družinskim članom	9,8 %
postal-a vaš sosed	8,0 %
poročil-a z vašim osebnim prijateljem/prijateljico	7,8 %
postal-a vaš sodelavec	5,4 %
bi se vaš otrok igral z otroci priseljencev	4,8 %
bi otrok priseljencev postal sošolec/sošolka vašega otroka	4,6 %

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Vzpostavlanje socialne distance do migrantov je stalnica, ki ji v empiričnih raziskavah v slovenskem in v evropskem prostoru posebej izrazito sledimo v zadnjih dveh desetletjih. To sociološko dejstvo je treba povezovati z globalnimi spremembami v migracijski dinamiki, to je globalnimi trendi migracij, ki prinašajo številne implikacije v lokalne prostore.

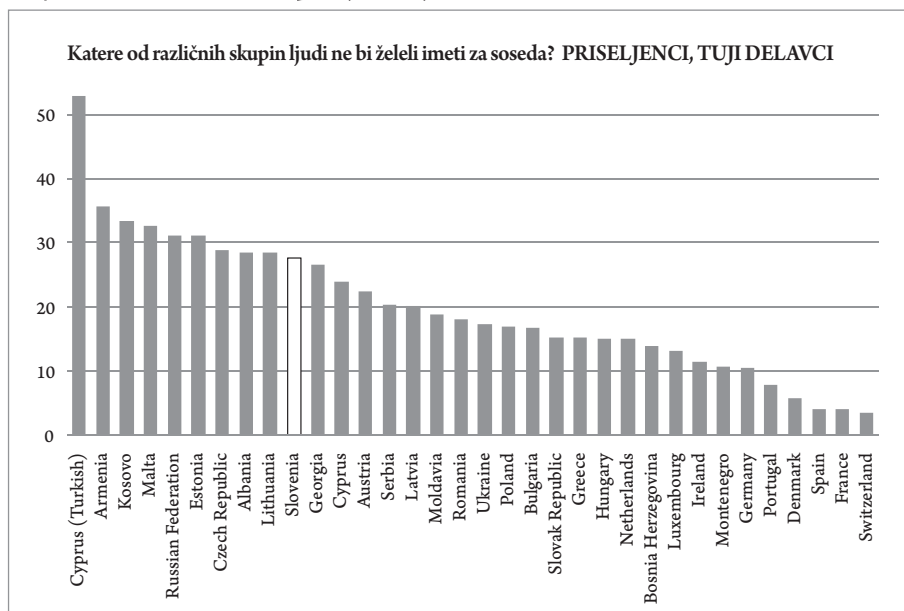
5. Socialna distanca v percepciji »evropskih vrednot«

Pri zaznavah socialne distance nas nadalje zanimajo odzivi javnosti v različnih evropskih okoljih. Podatki Evropske raziskave vrednot iz leta 2008 pri sprejemanju/odklanjanju določenih družbenih manjšin glede na status etničnosti, religije in mobilnosti, kažejo tendence, ki jih je treba pravzaprav poimenovati kot – paradoksalno – »neevropske«. Socialna distanca do že dolgo prepoznanih političnih »dežurnih krivcev« za vsakovrstne krize v evropskem prostoru kaže odklonilen odnos do sosedstva s skoraj vsemi družbenimi skupinami, ki jih je v identitetni dihotomiji »mi – oni« mogoče uvrstiti na pol »oni«. Tujci, priseljenci, rasno različni, Romi, Židje in muslimani predstavljajo vse bolj stalen repertoar »EU tujstev«, ki jih velik del respondentov ne želi imeti za svojega neposrednega soseda.

Slednje potrjuje naš izhodiščni argument, namreč »neevropskost« tovrstnih stališč, pri čemer moramo dodatno opozoriti na velik razkorak med tradicijo politik Evropske unije na področju priznavanja in reguliranja etničnih, rasnih, kulturnih in drugih manjšinskih statusov ter ne majhnim deležem prebivalstva tega identičnega evropskega prostora, ki izraža izključujoča stališča do »tujstva« v

njegovih številnih manifestacijah. Trendi empiričnih merjenj kažejo, da so deleži izražanja distance predvsem v zadnjih dveh desetletjih postali nekako fiksirani, to je stalno prisotni, z nekoliko večjimi ali manjšimi odstopanji, ki jih lahko pripišemo trenutni politični »aktualnosti« problemov oziroma politične in medijske izpostavljenosti te ali one družbene manjšine. Empirični podatki iz omenjene raziskave (2008) sporočajo, da se v evropskih zavnah najslabše godi Romom, pri katerih je stopnja nezaželenosti v sosedstvu preseгла 40 odstotkov, vsem drugim – imigrantom/tujim delavcem, ljudem drugih ras, muslimanom, Romom in Židom – pa je zaželenost sosedstva odrekla dobra tretjina respondentov. Deleži med 30 in 40 odstotki so tako visoki, da slednje ne le vzbujajo raziskovalni interes in skrb, temveč mora vzbuditi tudi širšo družbeno razpravo (v evropskem in v lokalnih prostorih) in poglobljen razmislek o strategijah politik »dobro-sosedstva«.

Graf 6: Socialna distanca – »priseljenci, tuji delavci«

(Vir: FDV-CJMMK, Evropska raziskava vrednost, marec–maj 2008, N = 1366)

Podatki pri odgovoru na vprašanje »Katere od različnih skupin ljudi ne bi želeli imeti za soseda?« za skupino »priseljenci, tuji delavci« kažejo, da se je Slovenija med 34 državami uvrstila na deseto mesto, med prvo tretjino držav, v katerih je priseljenec, tuji delavec nezaželen sosed. Temeljna značilnost distribucije odgovorov nezaželenosti je, da v zgornji tretjini lestvice ni zahodnoevropskih držav. Ali drugače: najvišje so uvrščene države s socialistično preteklostjo in z novejšo tradicijo priseljevanja (med njimi vzhodnoevropske ter države nekdanje Sovjetske zveze) ter geografsko ali/in socialno izolirane države (kakršne so Malta, Albanija, Ciper). Za vse te prostore sta značilna umanjkanje migracijske tradicije

in hkrati močno prisoten strah, ki je večji, tem bolj so ti prostori vpeti v sodobne procese globalnih migracij. Zahodnoevropske države z dolgo tradicijo migracij so se uvrstile na spodnji del lestvice. Pri tem pa se zdi vendarle pomembno opozoriti, da je manjše izražanje nezaželenosti sosedov – priseljencev v tradicionalnih državah priseljevanja mogoče pojasnjevati na eni strani z utečenostjo in daljšo prisotnostjo »premešanih sosesk«, da pa je vendarle treba upoštevati tudi spremenjene politične (»korektno«) načine izražanja predsodkov, ki ni glasno nasprotovanje, temveč »tiho odklanjanje« takih sosedov. Kot že omenjeno, smo priča spremenjenim načinom sodobnega izražanja socialne distance do migrantov, pri čemer je slednja sporočena skozi »tih prizir«, to je ignoranco obstoja te družbene manjšine.

6. Sklep: strategije »dobro-sosedstva« na preizkušnji

Nedvomno so sodobne, globalizirane migracije izrazito prispevale k spremenjeni družbeni dinamiki v zadnjih nekaj desetletjih; trendi diverzifikacije, feminizacije in hkrati velike politizacije migracijskih gibanj so prispevali k vzpostavljanju novih etnično »premešanih družb« oziroma izrazitejše etnične dvierzifikacije v številnih lokalnih prostorih, vključno z nekdanjo tradicionalno etnično homogenimi okolji.

Odzivov na večanje globalne mobilnosti v različnih družbenih okoljih sicer ni mogoče preprosto zvesti zgolj na en sam skupni imenovalac, saj so strategije upravljanja s kulturno različnostjo, priznavanje državljanskih pravic in inkorporiranje migrantov v različne sfere družbenega življenja vendarle različne in na strukturni ravni (država, EU) odvisne od historičnih modelov formiranja držav ter iz njih izhajajočih aktualnih politik. Vendarle pa skupni imenovalac obstaja, in nemalo analitikov ga je identificiralo, čeprav z nekoliko različnimi poimenovanji: gre za procese, za katere smo v našo analizo prevzeli koncept »moralnih panik«, ki širom sveta nastajajo kot odziv prebivalstva in javnih politik na sodobne trende večanja globalne mobilnosti (čeprav smo opozorili, da so ti trendi v resnici skladni s temeljno globalno rastjo prebivalstva).

Strahovi in potencialna ogroženost kulturne in nacionalne identitete vodijo k raznovrstnim strategijam vzpostavljanja kulturnih in socialnih meja, ki so za migrante težko prehodne, če ne celo neprehodne. V kontekstu teoretičnih premislekov sodobnih migracij in njihovih posledic za formiranje družbenih meja ter identitetnih razlik na relaciji »mi – oni«, menimo, da so potrebe po vzpostavljanju strategij »dobro-sosedstva« čedalje pomembnejše. Strategije »dobro-sosedstva« pa so povsem jasno na preizkušnji v mikrodružbah lokalnih okolij, ki z migracijami postajajo vse bolj globalne. Vprašanje »dobro-sosedskih« strategij je v obdobju globalnih migracij še kako pomembno in glede na večanje trendov človekove mobilnosti lahko pričakujemo, da bo v prihodnje v polni meri zaposlovalo številne akterje na ravni političnih odločevalcev, pa tudi med akademsko in nevladno skupnostjo.

Sodobni migracijski trendi so vplivali na spreminjanje identitetnih politik ter vsakovrstnih – tudi populističnih odzivov – na vprašanje sobivanja »tujca«, identitetno »drugega«. Etnična/kulturna razlika je dejavnik izključevanja, pri čemer postavljamo v ospredje kot bistveno vprašanje konstruiranja drugačnega »mi«, torej takega, ki bo imigrante vključeval kot člane novih družb na polu »mi«. Kulturna raznolikost, zlasti v obdobju vzpostavljanja večje etnične diverzifikacije nekdanjih homogenih kulturnih prostorov, je nemalokrat vir vznemirjanja, oblikovanja novih načinov reakcij na »prišleke« in v skrajnih fazah odkritih konfliktnih situacij.

Vzpostavljanje socialne distance do migrantov je stalnica, ki ji v empiričnih raziskavah v evropskem prostoru posebej izrazito sledimo v zadnjih dveh desetletjih; slednje pa potrjujeta temeljni raziskavi, ki smo ju uporabili v besedilu: »Evropska raziskava vrednot« in lokalna raziskava »Migracije, integracija in multikulturalnost – empirični nabor podatkov«. To sociološko dejstvo je treba povezovati s spremenjenimi trendi globalnih migracij, ki vnašajo pomembne strukturne spremembe tudi v lokalne prostore. Tako beležimo podobne trende tudi v slovenski in v drugih tranzicijskih vzhodnoevropskih družbah, kjer so sodobna vprašanja migracij, azila in na splošno mobilnosti kontekstualizirana v povsem novih družbenih okoliščinah. Nekdanje zaprte socialistične družbe v tem oziru postajajo podobne zahodnim evropskim družbam, kjer se z vprašanji upravljanja in družbenih posledic migracij – med katere sodijo tudi vprašanja inkorporacije migrantov, upravljanje z etnično in s kulturno različnostjo, sodobno državljanstvo – že dalj časa sistematično ukvarjali številni akterji, od oblikovalcev politik, akademikov in analitikov do ekspertov iz javnega in nevladnega sektorja.

Odgovore na vprašanje družbene kohezije ter s tem socialnih interakcij med bolj ali manj zaželenimi družbenimi manjšinami in večinskimi prebivalstvom – med njimi tudi migranti – je najnevarneje prepustiti »populistični politiki in ulici«.

Opombe

- ¹ Anketa je bila izvedena v okviru CRP-a Konkurenčnost 2006, »Integracijske politike – vzpostavitev evalvacijskega modela in instrumentov longitudinalnega monitoringa«, ZRS Koper, 2006–2008. Raziskava je bila financirana s strani Ministrstva za notranje zadeve in Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
- ² Več: Zavrtnik Zimic Simona, Kralj Ana, Medaric Zorana, Simič Blaž. 2008. *Migracije, integracija in multikulturalnost – kontekstualizacije sodobnih migracij skozi javno mnenje: zaključno poročilo ciljno-raziskovalnega projekta »Integracijske politike – vzpostavitev evalvacijskega modela in instrumentov longitudinalnega monitoringa«*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, str. 6–14.

Literatura

88

- Anderson, B., 1998. *Zamišljene skupnosti*. Studia Humanitatis, Ljubljana.
- Brochmann, G., 1999. The Mechanisms of Control. V: *Mechanisms of Immigration Control*. Brochmann, G. in Hammar, (eds.), BERG, T. Oxford, New York.
- Castles, S. in Miller, M. J., 2009. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 4th ed., The Guilford Press, New York – London.
- Eriksen, T. H., 1993. *Etnicity and Natioanlism*. Pluto Press, London.
- Evropska raziskava vrednot*. 2008. FDV - IDV - CJMMK: Projekt SJM 2008/1 – Evropska raziskava vrednot / European Values Study. <http://adp.fdv.uni-lj.si/podatki/sjm/sjm081-vp.pdf>.
- Geddens, A., 2000. *Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?* Manchester University Press, Manchester.
- Giddens, A., 1997. *Sociology*, 3rd edition, Polity Press, Cambridge.
- Hall, S. in Du Gay P., 1996. *Questions of Cultural Identity*, London, SAGE Publications.
- Husbands, T. C., 1994. Crises of national identity as the 'new moral panics': political agenda setting about definitions of nationhood, *New Community*, 20/2.
- Hutchinson, J. in Smith, A. D., 1996. *Ethnicity*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- King, R., 2010. *The Atlas of Human Migration. Global Pattern of People on the Move*. Earthscan, London.
- Klinar, P., 1976. *Mednarodne migracije*, Založba Obzorja, Maribor.
- Kralj, A., 2008. *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*, UP, ZRS, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.
- Kralj, A., 2011. Ekonomske migracije in delavci v ogledalu javnega mnenja, *Annales*, 2/2, 285–296.
- Kuhar, R., 2009. *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Leskovšek, V. (ur.), 2005. *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Medica K. (ur.), Lukič G. (ur.), Bufon M. (ur.), 2010. *Migranti v Sloveniji – med integracijo in alienacijo*, UP, Založba Annales Majora, Koper.
- Pajnik, M. (ur.), Zavrtnik Zimic, S. (ur.), 2003. *Migracije – globalizacija – Evropska unija*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Rizman, R. (ur.), 1991. *Študije o etnonacionalizmu*, Krt, Ljubljana.
- Rizman, R., 1998. Ali sta nacionalna suverenost in identiteta v zatonu?, V: Zajc, D. (ur.), *Evropeizacija slovenske politike*, Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Smith, A. D., 1991. *National Identity*, University of Nevada Press, London.

- Toš, N. idr., 2002. *SJM 2002/2, Evropska družboslovna raziskava*. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, UL-IDV, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Ule, M. (ur.), 1999. *Predsodki in diskriminacije*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Ule, M., 2005. *Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta*, 21-40. V: Leskovšek, V. (ur.), *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Vertovec, S., 1999. *Migration and Social Cohesion*. An Elgar Reference Collection. Cheltenham, Northampton.
- Zajc, D. (ur.), 1998. *Evropeizacija slovenske politike*. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Zavratnik Zimic, S., 2001. *Perspektiva konstruiranja schengenske "e-meje": Slovenija*, 67-81. V: Milohnič, A. (ur.), *Evropski vratarji: migracijske in azilne politike v vzhodni Evropi*, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Zavratnik Zimic, S., 2006. *Migration Trends in Slovenia: The Perspective of a Country on the "Schengen Periphery"*, 59-102. V: Rindzeviciute, E. (ur.), *Reapproaching East Central Europe: Old Regions, New Institutions?*, Center for Baltic and East European Studies, Stockholm.
- Zavratnik, S., Kralj, A., Medarič, Z., Simčič, B., 2008. *Migracije, integracija in multikulturalnost - kontekstualizacije sodobnih migracij skozi javno mnenje*. Zaključno poročilo ciljno-raziskovalnega projekta "Integracijske politike - vzpostavitev evalvacijskega modela in instrumentov longitudinalnega monitoringa". UP, ZRS, Koper.
- Zavratnik, S., Kralj, A., Medarič, Z., Simčič, B., 2009. *Migrations, integration and multiculturalism / Migracije, integracija in multikulturalnost*. <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/migim07.xml>. Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov, Ljubljana.
- Zavratnik, S., 2011. *Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. Dve domovini / Two Homelands*, 33, 55-71.